

УДК 821.161.2-14Кос7].07:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.34>

СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЄННОЇ ТЕМИ В ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

UNIQUE INTERPRETATION OF THE WAR THEME IN THE LYRICS OF LINA KOSTENKO

Філат Т.В.,

orcid.org/0000-0001-5441-7520

*докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету*

У статті розглядаються особливості і своєрідність воєнної лірики Ліни Костенко. Актуальність теми зумовлена, по-перше, недостатньою дослідженістю творчості видатної поетеси в сучасному літературознавстві, що обмежує уявлення вітчизняного та західного читача про українську літературу й поезію зокрема. Незважаючи на велику кількість наукових статей, присвячених творчості Ліни Костенко, «ґрунтовних праць», на думку О. Ковалевського, «і по сьогодні одиниці» [9, с. 5]. Монографії В. Брюховецького [4], І. Дзюби [5], В. Саєнко [16], О. Ковалевського [9] є винятком. По-друге, воєнна лірика Ліни Костенко – невід’ємна складова цілісної культурологічної спадщини поетеси-громадянки, патріотки, справжньої українки. Вважаємо, що всебічне вивчення творчості поетеси розширить уявлення про художній світ лірики і прози Ліни Костенко, мотивуватиме до видання повного зібрання її творів та укладання Костенківської енциклопедії.

Воєнну лірику можна розглядати як діалогію, перша частина якої присвячена Другій світовій війні, а друга об’єднує вірші, присвячені сучасній війні, яка почалась у 2014 році і яку розв’язала росія проти України та українського народу. Ліна Костенко передбачала війну. Друга частина діалогії писалась протягом десятиліть. Хоча сьогодні український читач сприймає виставлені в соцмережах вірші Ліни Костенко як щойно написані, настільки вони гармонійно вплітаються в реалії сьогодення і видаються своєрідною хронікою життя України, її мешканців, воїнів-героїв, більшість поезій народилася десять, двадцять, тридцять і навіть п’ятдесят років тому. Другу частину діалогії можна розглядати як своєрідний цикл віршів, об’єднаних спільною темою, – темою війни, яка трактується як протиприродне явище, що не тільки нищить все живе та загрожує існуванню суспільства та країн, а й руйнує людську психіку, калічить людей фізично та психологічно.

Ключові слова: ліричний суб’єкт, емоція авторської оцінки, афористичне твердження, екзистенційний діалог, цикл віршів.

The article examines the peculiarities and originality of Lina Kostenko's war lyrics. The topicality of the topic is due, firstly, to the insufficient research of the outstanding poet's writing in modern literary studies, which limits the perception of Ukrainian and Western readers about Ukrainian literature and poetry, in particular. Despite the large number of scientific articles dedicated to the writing of Lina Kostenko, «thorough works», according to O. Kovalevsky «to this day there are only a few» [9, p. 5]. Monographs of V. Bryukhovetsky [4], I. Dzyuba [5], V. Sayenko [16], O. Kovalevsky [9] is an exception. Secondly, Lina Kostenko's war lyrics is an integral part of the holistic cultural heritage of a poet-citizen, a patriot, a true Ukrainian. We believe that a comprehensive study of the poet's work will expand the understanding of the artistic world of Lina Kostenko's lyrics and prose, motivate the publication of a complete collection of her works and the compilation of Kostenko's encyclopedia.

War lyrics can be considered as a dilogy, the first part of which is dedicated to the Second World War, and the second combines poems dedicated to the modern war which began in 2014. being unleashed by Russia against Ukraine and

the Ukrainian people. Lina Kostenko predicted war. The second part of the dilogy has been written for decades. Although today the Ukrainian reader perceives Lina Kostenko's poems displayed on social networks as newly written, they are so harmoniously woven into the realities of today and appear to be a kind of chronicle of the life of Ukraine, its inhabitants, warrior-heroes, most of the poems were born ten, twenty, thirty and even fifty years ago ago. The second part of the dilogy can be considered as a kind of cycle of poems united by a common theme – the theme of war, which is interpreted as an unnatural phenomenon that not only destroys all living things and threatens the existence of society and countries, but also destroys the human psyche, cripples people physically and psychologically.

Key words: lyrical subject, emotion of the author's evaluation, aphoristic statement, existential dialogue, cycle of poems.

Постановка проблеми. «Феномен нашої літератури» (Н. Мартинюк) [15], «совість нації... один із потужних чинників розвитку не тільки української, а й світової культури» (В. Сасенко) [16, с. 12], «невпіймана королева» (Ю. Андрухович) [1], «легенда української поезії» (Президент України В. Зеленський) [7], «ключова фігура української літератури ХХ століття» (посол Франції в Україні Етьєн де Понсен) [22], «казка казок», «нерозгадане чудо», «неймовірний птах», «пілігрим вічності», «голос народу», «білий голос висоти» [5, с. 5] – всі ці метафоричні визначення стосуються улюбленої мільйонами поетеси Ліни Костенко. Хоча сама вона ставиться до цих освідчень у коханні та визнань заслуг перед Україною іронічно. У 2005 році відмовляється від звання Героя України, у 2012 – від премії «Золотий письменник України»¹. Не спілкується із журналістами, нападникам та критикам відповідає тільки поетичними рядками. Іван Дзюба мав рацію, коли стверджував, що «її життєпис у її Слові... І навіть коли воно мовчало – то було промовисте мовчання» [5, с. 5]. Єдиним винятком за довгі роки мовчання були інтерв'ю журналістам телеканалу «Київ» (2022), де вона підкреслила, що «всі 30 років незалежності знала, що росіяни на нас нападуть» [22], і вручення поетесі ордену Почесного легіону Франції², де вона наго-

лосила: «Я відмовляюсь від усіх звань і політичної біжутерії, але цей орден приймаю з великою вдячністю...» [22].

Дослідження воєнної теми в ліриці Ліни Костенко не тільки допоможе розкрити «багатоликість образної системи» [16, с. 436] поетеси, а й підтвердити справедливість оцінки Є. Маланюка: «Ліна народжена війною...» [Цит. за: 16, с. 14], в яку, на думку Валентини Сасенко, «вкладався вищий сакральний зміст» [16, с. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лірика Ліни Костенко була й залишається об'єктом наукових розвідок багатьох літературознавців, серед яких варто назвати І. Дзюбу, В. Сасенко, О. Ковалевського, В. Базилевського, С. Барабаш, О. Башкирову, Н. Бернадську, М. Жулинського, С. Дячок, Г. Клочек, Г. Кошарську, В. Панченко, Л. Таран тощо. Дослідники приділяють увагу вивченню художньої своєрідності творчості поетеси, поетики, міфопоетики, філософських аспектів лірики, інтертексту в поезії та ін. Однак воєнна тема не була належним чином представлена в наукових дослідженнях. Її торкалися В. Брюховецький в монографії «Ліна Костенко: нарис творчості» (1990), І. Дзюба в «натхненному есеї» [5, с. 208] «Є поети для епох» (2001) [5, с. 208], Григорій Клочек у посібнику «Ліна Костенко: навчальний посібник-хрестоматія» (1999), Галина Білик в статті «Тема війни у творчості Ліни Костенко» (2010). Усі інші звертання до воєнної теми були епізодичними.

Постановка завдання. У статті маємо на меті привернути увагу до воєнної лірики Ліни Костенко. Об'єктом нашого аналізу є поезія, пов'язана з воєнною агресією росії проти України та українського народу. Причому вона включає як вірші, безпосередньо написані після 2014 року («І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (2015), «Міф» (2016)), так і вірші-передбачення, вірші-перестороги, надруковані багато років тому. Тобто ця тема – вистраждана, «виношена», іноді вона звучить як молитва за Україну та її народ. Предмет дослідження – художні особливості поезії поетеси. Метою статті є проаналізувати особливості інтерпретації воєнної теми в ліриці Ліни Костенко.

¹ Незважаючи на негативне ставлення до нагород та почесних звань, поетеса все ж таки деяких з них не змогла уникнути. Ліна Костенко – почесна професорка Національного університету «Києво-Могилянська академія»; почесна докторка Львівського національного університету; почесна докторка Чернівецького національного університету (2002); почесна докторка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (з 2011 року); лауреатка Державної премії ім. Тараса Шевченка (1987); лауреатка премії Петрарки (1994); володарка медалі Святого Володимира (Торонто); лауреатка Міжнародної літературно-мистецької премії ім. О. Теліги (2000); володарка Почесної відзнаки Президента України (1992) і Ордену князя Ярослава Мудрого V ступеня (березень 2000). 19 жовтня 2013 року отримала премію Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів (Вашингтон, США); у листопаді 2013 року – третю щорічну відзнаку імені Блаженного священномученика Омеляна Ковча. З 14.07.22 – володарка ордену Почесного легіону. У 2015 році мала планета Сонячної системи № 290127 отримала назву Лінаkostenko.

² Етьєн де Понсен 14 липня 2022 року вручив орден Почесного легіону Ліні Костенко, високо оцінивши її творчість: «Пані Костенко, якщо навести три риси, якими можна було би вас охарактеризувати, то я відзначив би такі: рішучість, сміливість і бажання, незважаючи ні на що, залишатися вільною. Ці три якості, на мою думку, найкраще описують ваш життєвий шлях, – наголосив, вручаючи нагороду поетесі на церемонії в Посольстві Франції в Україні пан Етьєн де Понсен. – Ваша громадянська активність завжди була однією з Ваших визначальних рис, поруч із Вашим величезним талантом поетеси та письменниці. Але саме вашу мужність, вашу рішучість і громадянську позицію ми хочемо сьогодні відзначити» [22].

Виклад основного матеріалу. Коли почалась Друга світова війна, Ліні Костенко було одинадцять років. Згадуючи свої перші літературні спроби, поетеса писала: «Про війну багато написано. А от дитячими очима – це ще одна війна, помножена на дитячу беззахисність. І нерозуміння жорстокості світу. Дитина вперше стикається зі смертю. Зі смертю як з насильством. Це страшно» [5, с. 125]. Поезія «Мій перший вірш написаний в окопі» – автобіографічний спогад про дитинство, «вбите війною»:

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні [13, с. 31]³.

Через вісімдесят років, коли «історія» з війною повторилась, поетеса жодного разу не пішла в укриття, згадуючи: «І ці бомби о четвертій годині ранку – мені вони звичні з дитинства. Тепер я знову почула ті самі бомби, страшніші, і, мушу вам сказати, я не злякалася. Ні разу не пішла в укриття. Воно гуде, думаю, добре, хай: уб'є, то уб'є. Перший місяць, правда, не дуже писалося. Перший місяць я стежила за кожним кроком і нюансом цієї війни. А потім узяла себе в руки й почала писати, писати і все» [3].

Проблема війни трактується різнопланово. Вона починається з «маленького сірого чоловічка» і закінчується ним. А всередині, як у калейдоскопі, чергуються різноматимічні вірші, так чи інакше пов'язані з темою війни. Нам вдалося виокремити всього два вірші, безпосередньо присвячені цій події і написані після 2014 року («І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (2015), «Міф» (2016)). Але коли б Ліна Костенко або Оксана Пахльовська склали збірник віршів і помістили в нього всю лірику про сьогодишню війну, ми отримали б ліричний роман у віршах – настільки глибоко, зворушливо, різнопланово трактує поетеса сучасну війну в поезіях, написаних десятиліття тому. Що це? Геніальне передбачення? Застереження? А може, нестерпний біль поетки-патріотки за Україну і її народ («І щось в мені таке велить / збіліти в гнів до сотого коліна! / І щось в мені таке болить, що це і є, напевно, Україна») [Цит. за: 14], помножений на палку любов до лісу, степу, дерева, саду, дощу, осені, української історії – всього, що уособлює Україну і на що підняв руку «маленький сірий чоловічок».

³ Тема Другої світової війни в ліриці Ліни Костенко була об'єктом наукового дослідження у статті «Своєрідність трактування антивоєнної теми в ліриці Ліни Костенко» [3]. Тому в цій статті ми зосередимо увагу на аналізі поезій, присвячених сьогодишній війні.

Ліна Костенко була впевнена, що війна з росією неминуче й обов'язково станеться. І майже півстоліття тому, а може, і раніше, коли дійшла до цього висновку, почала філософськи, психологічно осмислювати тему неминучості війни. Деякі військові керівники теж завбачили війну. Але це прозвучало п'ять-десять років тому. А Ліна Костенко ще в 1966–1967 роках написала історичний роман у віршах «Берестечко»⁴, де йдеться про боротьбу Богдана Хмельницького, поразку гетьмана під Берестечком (1651), який можна розглядати як ліричну хронологію сьогодишніх подій. Поетеса розкриває причину нещастя України та українців:

Не пощастило нашому народу. Дав Бог сусідів,
ласих до нашеств. Забрали все – і землю, і свободу.
Тепер забрати хочуть вже і честь [12, с. 269], –
зосереджуючи увагу на жадібності «сусідів», які мають бажання забрати все: землю, майно, свободу тощо, але не конкретизує «ласих до нашеств», створюючи узагальнений образ «орків», «ординців» (використовуючи сучасне визначення), які «людей тут мають за рабів», беруть «людність... на аркан» [12, с. 269]. Поступово поетеса конкретизує сусіда-загарбника. І хоча не називає його, але деталь «орел двоглавий» чітко вказує на злочинця. Авторка використовує систему епітетів і порівнянь, які створюють цілісний портрет ворога:

Сусід північний, хижий і великий.
Дрімучий злидень, любить не своє.
Колись у греків Янус був дволикий.
А в цих орел двоглавий [12, с. 269].

Поетеса підключається до шевченківської традиції зображення «злидня», який «любить не своє». Так, великий Кобзар ще задовго до Ліни Костенко дав розгорнутий портрет ворога:

У всякого своя доля
І свій шлях широкий,
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину [21, с. 265].

⁴ До речі, роман довго не був опублікований через цензуру. Мисткиня його частково перероблювала, доопрацьовувала, але основна ідея залишалася незмінною. Історичний роман у віршах Ліни Костенко «Берестечко», присвячений змалюванню трагічної поразки війська Богдана Хмельницького під Берестечком (1651 р.) та осмисленню причин цієї поразки, її ролі в національній історії та духовному житті нації. Написаний ще в 1966–1967 рр., роман тривалий час доопрацьовувався і був опублікований уже в незалежній Українській державі. Перше видання з'явилося влітку 1999 року.

Складний генезис поезії Ліни Костенко, різноманітність традицій, які вона успадковує та трансформує, зумовили не тільки високий ідейно-художній рівень її поетичних творів, які ввібрали досвід попередників, а й стали основою для створення справді новаторського, оригінального, костенківського напрямку в українській поезії.

У вірші «І виростають покоління котрі не чули тишини...» поетеса вважає, що війна – «найстрашніше з літочислень» [13, с. 262]. Війна припиняє поступальний хід історії («війна війною до війни!») [13, с. 262], бо заповнює собою весь простір і час. Час, за Мартіном Гайдеггером, зупиняється, стає «повсякденною повторювальною одноманітністю», де «завтрашнє... це вічно вчорашнє», «тяжке, що змушує страждати» («і втрат людських не одридають») [13, с. 262], де відчутна «врученість смерті» [Цит. за: 19, с. 71]:

І виростають покоління

котрі не чули тишини

О найстрашніше з літочислень –

війна війною до війни! [13, с. 262].

Ліричний суб'єкт вдається до метафорично забарвленого означення («новітні канібали»), яке зіставне із сучасними характеристиками ворога: «російські орки», «окупанти»:

І вже новітні канібали

і втрат людських не одридають

Що вберегли ми

що надбали

щоб дітям в спадок передать?! [13, с. 262].

І хоча вірш написаний у 1981 році, Л. Козубенко справедливо вважає, що поетеса опрацьовує в ньому «мотив існування людини у колоніальному світі», «зосереджує увагу навколо питання збереження людиною свого внутрішнього світу, духовності, культури, моралі» [10], поезія органічно вписується у трагічне сьогодення і сприймається як «трагічне літочислення», у якому «втрат людських не одридають». Риторичне запитання, в якому знак питання поєднується із знаком оклику, створює емоційно трагічну напруженість («Що вберегли ми / що надбали / щоб дітям в спадок передать?!») [13, с. 262]), сприймається як заклик зупинити війну заради майбутнього, «вберегти» свою Вітчизну і її цінності та подумати про те, який спадок людина залишить своїм нащадкам.

Поезія «Міф» (2016) належить до тих небагатьох, які написані саме під час війни, яку розв'язала росія проти України в 2014 році. Назва вірша зовнішньо номінативна, не забарвлена емоцією

авторського ставлення або оцінки, хоча натякає на щось загадкове. Присвячена вона Герою України Василю Сліпаку, про що й наголошується у присвяті. Всесвітньо відомий український оперний співак, соліст Паризької опери, учасник бойових дій на сході України, В. Сліпак загинув від ворожої кулі снайпера, захищаючи честь і незалежність своєї Вітчизни. Назва вірша збігається з позивним героя – «Міф», що прямо (саме так його називали) й опосередковано (партія Мефістофеля в опері Шарля Гуно «Фауст» була найулюбленішою арією Василя Сліпака) називає героя. Функція заголовка – гранично точно визначити не тільки ліричного суб'єкта, а й надати його образу узагальнений зміст. Це створює поєднання емоційної нейтральності заголовка із внутрішньою ідейно-художньою експресією віршованого тексту. Тобто «Міф» – це не просто той, хто «народжується раз на століття» й «умерти може кожен день», це «найкращий», «неприборканий», «найчесніший», його життя – це «подвиг людського духу» (алюзія на Івана Франка: «Дух, що тіло рве до бою»), що зробив його безсмертним для людей, це, врешті-решт, «Міф» – нерозгадана загадка. Поезія починається з лаконічно точного, зовнішньо нейтрального, але протиприродного за своєю вбивчою та природною суттю афористичного твердження:

Ті, що народжуються раз на століття,

умерти можуть кожен день [11].

Далі поетеса нанизує одне на одне порівняння, теж афористичного характеру, які, по суті, є крилатими висловками, але їхня прихована за зовнішнім нейтральним перерахуванням емоційність створює ліричний образ, який узагальнює риси характеру героя. Це поєднання «вічного» й «тимчасового» презентує своєрідний екзистенційний діалог між людиною, здатною на «подвиг людського духу», й альтернативною поведінкою, яка мимоволі підсвідомо виникає в читача:

Кулі примхливі, як дівчата, –

вибирають найкращих.

Підлість послідовна, як геометрія, –

вибирає найчесніших.

В'язниці гостинні, як могили, – вибирають
неприборканих.

Криваві жоржини ростуть над шляхом у вічність.

Тріпочуть під вітром короткі обривки життя.

І тільки подвиг людського духу

доточить їх до безсмертя [11].

Людмила Тарнашинська слушно зауважила, що «темпоральний дискурс Ліни Костенко

(а поняття пам'яті належить до проблематики часово-просторового буття) формує концепт пам'яті не стільки навіть як акцент пригадування... скільки як наголос нагадування, радше «наново-відкриття» минулого в теперішньому, що більше корелює з археологією пам'яті» [17, с. 54]. Справедливість цієї точки зору дослідниці підтверджується в невоєнному вірші «Ми поранені люди ...», де поетеса використовує метафоричний прийом «зміни вираза лица», яке логічно повертає читача до років війни:

Ми поранені люди, ми дуже поранені люди.

Але хто наші вбивці? – не цей, не цей і не ця.

їх нема, вони є, і все це ще тільки прелюди.

Ті, що нас убивали, змінили вираз лица
[13, с. 541–542].

У вірші «І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (2015) Ліна Костенко висловила своє ставлення до агресії росії проти України. Все зло світу, за поетесою, уособлюється в образі «маленького сірого чоловічка». З одного боку, він виглядає нікчемним та жалюгідним (навіть не чоловік – «чоловічок»), з іншого боку, є символом «чорної біди». Поетеса створює безіменний, неіндивідуалізований ліричний суб'єкт за допомогою негативних епітетів: маленький, сірий, «чорний» («накоїв чорної біди»), «хижий» (очолює «клекіт хижої орди»), «огидний» звір. І хоча «сірий чоловічок» легко впізнаваний, авторка навмисно не ідентифікує його, співвідносячи з «жахом», кров'ю, смертю, «клекотом хижої орди», «звіром огидної породи», страшним лохнеським чудовиськом. Тварина озера Лох-Несс асоціюється із «огидним» звіром холодної Неви. Це поєднання репрезентує концепцію всесвітнього зла та підступності, які не мають національності, громадянства чи індивідуальних рис. Ліна Костенко створює ремінісцентно узагальнений образ. Причому використані алюзії (Лох-Несс, «чорна біда», «сірий чоловічок») переосмислюються і поступово накопичують негативну характеристику для створення типізованого образу всесвітнього зла всього людства з метою закликати народи об'єднатися в шляхетній боротьбі проти спільного ворога, що виражено в риторичному запитанні-пересторозі:

Куди ж ви дивитесь, народи?!

Сьогодні ми, а завтра – ви [14].

Емоційне передбачення геніальної поетеси співзвучне з публічними заявами сучасних політиків. Але у 2015 році воно не сприймалось так гостро й неминуче, адже вважалося, що «хижа орда» та «гнів» «маленького сірого чоловічка» спрямовані лише на одну державу та один народ.

У риторичному запитанні поетеси міститься прихований заклик до всіх народів об'єднатися проти жорстокої агресії ворога-«звіра», лохнеського страховиська.

Галина Білик справедливо вважає, «що тема війни потрактовується Ліною Костенко як вічна – поряд із темами життя людини, віри, мрії, кохання тощо» [2, с. 136]. Як приклад дослідниця наводить вірш «Львівські голуби»:

... Над містом розмовляли голуби.

Про що, не знаю. Про цікаві речі.

Про той собор. Про людство.

Про війну.

Про білий світ, про небо з далиною.

А може, він голубці каже: – Ну,

Як я літав, ти скучила за мною? [13, с. 70].

У мирну різноманітну «розмову» голубів, яка охоплює різні аспекти буття (птахи розмовляли «про цікаві речі», «про той собор», «про білий світ», «про небо з далиною», «про що не знаю» тощо), несподівано і, на перший погляд, нелогічно, вкрапляється тема війни: номінативно безбарвно поетеса констатує, що розмовляли «про війну». Але впровадження цієї теми цілком логічно й закономірно, бо війна може перекреслити всі інші теми, і про це треба пам'ятати, нагадувати щодня, щогодини. Бо коли про це не пам'ятати, то вона (війна) може повернутися.

Проблема пам'яті, нагадування, відлуння війни проходить через усю творчість Ліни Костенко. Виникає вона і в поезії «Колись давно, в сумних біженських мандрах...», яка теж співзвучна сьогоденню, коли «тяжко стукать у чужі оселі, / бездомним буди на своїй землі!» [13, с. 73]. Поетеса психологічно точно відтворює мотив вимушених блукань («біженських мандрів»), коли людина залишається без домівки і надії.

Чотиривірш «Це ж треба мати сатанинський намір...» у соцмережах репрезентується як самостійна поезія із сучасної воєнної хроніки. Його можна розглядати як розгорнуту метафору, яка акумулює негативні, огидні риси сатани (ворога), який має «сатанинський намір», хворий на «невиліковний сказ», «тяжко» «знущується» над народом, «та ще й у всьому» звинувачує його:

Це ж треба мати сатанинський намір,

чайть в собі невиліковний сказ,

щоб тяжко так знущатися над нами,

та ще й у всьому звинувачувати нас [14].

Якщо в поезії «На березі Прип'яті спить сатана...» сатана ніби розчинився в ознаках пейзажу («прикинувся, клятий, сухою вербою»,

«Лежать йому села в біді і розрусі» [13, с. 260]]⁵, то в чотиривірші він не розчиняється в пейзажі, а відкрито знущується і знищує країну і народ. Символічний, міфопоетичний образ сатани залишається в ліриці Ліни Костенко статичним, це символ світового зла, який несе людству горе і смерть.

Висновки. Лірика, присвячена Другій світовій та сучасній війні, є складовою

літературної спадщини Ліни Костенко. Вона не виділена поетесою в окремий цикл, але, безумовно, її можна розглядати як цикл віршів, об'єднаних спільною темою, глобальними проблемами, емоцією авторського співчуття Україні та її народу, гордістю за своїх співвітчизників, які давали і дають опір ворогу, впевненістю в тому, що «немає часу на поразку» [12, с. 272], – Україна переможе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухович Ю. Невпіямана королева. URL: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/nevpiymana-koroleva> (дата звернення 24.03.2023).
2. Білик Г. Тема війни у творчості Ліни Костенко. *Рідний край (літературно-художній альманах)*. 2010. № 1. С. 129–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2010_1_27 (дата звернення 24.03.2023).
3. «Бомби о четвертій ранку – мені вони звичні з дитинства». 93 роки Ліни Костенко. URL: <https://suspilne.media/406524-bombi-o-cetvertij-ranku-meni-voni-zvichni-z-ditinstva-93-roki-lini-kostenko/> (дата звернення 24.03.2023).
4. Брюховецький В.С. Ліна Костенко : нарис творчості. Київ : Либідь, 1990. 208 с.
5. Дзюба І. Є поети для епох. Київ : Либідь, 2011. 208 с.
6. Дячок С. Інтертекст у поезії Ліни Костенко : дис. ... канд. філол наук: 10.01.01. Київ, 2019.
7. Зеленський В. Зеленський привітав Ліну Костенко із днем народження. URL: <https://hromadske.radio/news/2023/03/19/zelensky-privitav-linu-kostenko-iz-dnem-narodzhennia> (дата звернення 24.03.2023).
8. Ключок Г. Ліна Костенко : навчальний посібник-хрестоматія. Кіровоград : Степова Еллада. 1999. 320 с.
9. Ковалевський О.В. Бунтівне – бо чисте. Філософія бунту і філософія серця у творчості Ліни Костенко. Київ : 2020. 260 с.
10. Козубенко Л.М. Трагізм буття особистості в поетичній творчості Лесі Українки та Ліни Костенко. URL: <http://ephshair.phdpu.edu.ua/handle/8989898989/5066> (дата звернення 24.03.2023).
11. Костенко Л. Міф. URL: <https://mala.storinka.org> (дата звернення 24.03.2023).
12. Костенко Л. Триста поезій / Ліна Костенко. Київ, 2015. 416 с.
13. Костенко Л. Вибране. Київ, 1989. 559 с.
14. Ліні Костенко – 92: пронизливі вірші та цитати про війну URL: <https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.html> (дата звернення 24.03.2023).
15. Мартинюк Н. Залізна леді української літератури. URL: <http://pvisti.info/culture/728-zalizna-ledi-ukrainskoi-literatury> (дата звернення 24.03.2023).
16. Саєнко В.П. Поезія Ліни Костенко : традиція, контекст, художня своєрідність : монографія. Київ : Смолоскип, 2020. 640 с.
17. Тарнашинська Л. Мнемонічне коло у структурі художньої свідомості: метаморфози пам'яті (літературознавчо-філософський зріз поетики Ліни Костенко). Слово і Час. 2010. №3. С. 51–67.
18. Філат Т.В. Особливості художнього трактування трагедії Чорнобиля в ліриці Ліни Костенко (стаття друга). Проблеми сучасного літературознавства : Збірник наукових праць. Випуск 27. – Одеса : Астропринт, 2018. С. 165–176.
19. Філат Т.В. Поэтика пространства и времени в русской повести конца 1880-х – начала 90-х годов. Днепропетровск : Арт-Пресс, 2002.
20. Філат Т.В. Своєрідність трактування антивоєнної теми в ліриці Ліни Костенко. «Я должен вспомнить – это было...» : к 70-летию Великой победы : монография / отв. ред. А.А. Степанова. Днепропетровск, 2015. С. 374–382.
21. Шевченко Тарас. Зібрання творів : У 6 т. Київ, 2003. Т. 1 : Поезія 1837–1847. С. 265–278.
22. «Я відмовляюсь від усіх звань і політичної біжунерії, але цей орден приймаю з великою вдячністю...» URL: <https://www.volyn.com.ua/news/221172-ia-vidmovliaius-vid-usikh-zvan-i-politychnoi-bizhuterii-ale-tsei-orden-priymaiu-z-velykoju-vdiachnistiu> (дата звернення 24.03.2023).

⁵ Більш розлого дивіться в статті Т.В. Філат: Особливості художнього трактування трагедії Чорнобиля в ліриці Ліни Костенко (стаття друга) [18].